

„Nagy utazás...”

KULTÚRÁK HATÁRÁN

Településtörténeti kutatások a Szévíz és Principális völgyében

"Nagy utazás..."

KULTÚRÁK HATÁRÁN

Településtörténeti kutatások a Szévíz és Principális völgyében

Időszaki régészeti kiállítás a zalaegerszegi Göcseji Múzeumban

1994. június 10-augusztus 21.

Az ásatásolat vezették, a kiállítást rendezték és a katalógust írták:

BÁNFFY ESZTER
BONDÁR MÁRIA
HORVÁTH LÁSZLÓ
KVASSAY JUDIT
REDŐ FERENC
SZÓKE BÉLA MIKLÓS
VÁNDOR LÁSZLÓ

Fotó:
KÁDAS TIBOR

Szerkesztő:
VÁNDOR LÁSZLÓ
SZÓKE BÉLA MIKLÓS

Technikai szerkesztő:
FRANKOVICS TIBOR

Kiadja: a Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága.
Zalaegerszeg 1994. Felelős kiadó: Vándor László

Címlapon: Kocsimodell és miniatűr állatszobrocskák a korai bronzkorból (lelőhely: Börzönce - Temetői dűlő)

Hátsó borítón: Késő középkori lovagalakos kályhacsempe (lelőhely: Hahót - Telek-szeg)

A Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézete és a Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága régész szakemberei 1986 és 1994 között az Országos Tudományos Kutatási Alap anyagi támogatásával a Nagykanizsa és Zalaegerszeg között húzódó medencében - mely természetföldrajzi adottságai révén nagyobb tájegységét, a Dunántúlt is hűen reprezentálja -, településtörténeti modellkutatások folytatására kaptak lehetőséget. E lehetőség kiaknázásának módjáról, mélységéről, a mikrorégió kutatásának eredményeiről ad számot kiállításunk.

A hajdani Ős-Dunavölgyben ellentétes irányban, északról délre, ill. délről északra folyó két patak, a Principális (Kanizsa) és a Szévíz (Pölöske) a szabályozás előtti időkben széles elterülve, helyenként tó-szerű, nyílt vízfelületet is adó, csekély esésű, berkes, mocsaras medrekben csörgedeztek. A vízfolyások a medence közepén széles, alacsony völgytalpat fognak közre, keletről és nyugatról pedig a zalai dombságnak a lankásabb parti sávból felemelkedő erdős hátai kísérik őket. A vidék meghatározó talaja az Ős-Duna lebegtetett hordaléka, a vékonyabb vagy vastagabb iszapos üledékekkel fedett jégkori homok, melyet csak vékony erdei humusz fed.

A kistáj kulturális kapcsolataiban döntő jelentőségűek a közelben haladó ősi nemzetközi kereskedelmi útvonalak: a medencét nyugatról elkerülő, az Adriától a Keleti-tengerig hatoló Borostyánkőút és a délről elhaladó, ugyancsak az Adriától induló, de a Kárpát-medencét átlósan átszelő és Kijev környékéig eljutó, a középkorban *via regiana* nevezett kereskedelmi és hadi út. Ezek az utak biztosították a vidék kontaktusát a távolabbi tájakkal, különösen délnyugat, nyugat felé. Mivel azonban közvetlen hatókörüktől mégiscsak távolabb esett, el tudta kerülni azokat a negatívumokat (hadjáratok, rablások), melyek az utak mellett megtelepülteket érték, életüket veszélyeztették.

Vidékünk földrajzi fekvésénél fogva, történeti koronként változó módon hol központi területe, hol - épp ellenkezőleg - ütköző zónája, határsávja volt a hatalmi erőtereknek, politikai formációknak, kulturális régióknak.

Az őskor első technikai forradalma idején, az újkőkorkor kezdetén még gyéren lakott vidék a korszak végére benépesült, kisebb telepek mellett több hektáros nagyobb magaslati települések létesültek. E telepek anyagi műveltségének elemzése egy eddig kellően fel nem ismert fázis létezését mutatta ki. Ez alapján még inkább valószínű, hogy térségünkben a rézkorba való átmenet egy több fázisban lezajló, békés helyi kulturális fejlődés eredménye volt.

Hasonlóan alapvetően új eredményeket hozott a kora bronzkori telepkutatás. Bár vidékünk ekkor is meglehetősen gyéren lakott volt, az egyik mellékvölgyben feltárt telep régészeti leletanyaga, lakóinak edénykészlete egy eddig nem ismert önálló kulturális csoport formakincsét tárja elénk.

A késő bronzkor idejére ismét megnövekedett a települések száma. Egyik mocsári szigeten létesített településük nagyméretű, földfelszíni háza igen gazdag volt emléktárában: kerámia, bronz ékszer és fegyver, továbbá az ott élők által fogyasztott állatok csontanyaga szolgáltatott bőséges információt a korabeli életről.

A vaskorban itt megtelepült kelták elsősorban a medence déli felében hoztak létre településeket és temetőket, főként a korszak kései fázisában. Fontos adatok váltak ismertté a kelta őslakosság római kori továbbélésére vonatkozóan is.

A Kr. sz. körüli időkben vidékünk római uralom alá került. Mint *Pannonia provincia* része, a római birodalom békés életet élő belső területévé vált, ahol szívesen létesítettek nagy birtokokat a tehetős rómaiak és előszeretettel telepedtek meg a kiszolgált római katonák, a veteránok. Egy többször átépített, a 2. századtól a 4.

század elejéig működő villagazdaság alapfalait tárta fel kutató ásonk a Szévíz partján. A villa tulajdonosának gazdagságát jelzi, hogy több helyiségét is művesen kivitelezett mozaikpadlóval borították: ezekhez hasonlók a provinciában csak császári palotákban találhatók.

A római birodalom végnapjaiban települt meg e villa közelében egy gazdag keleti gót-alán család, melynek temetőjét szinte az utolsó sírig kirabolták. A népvándorlás viharai a Kárpát-medencének ezt a viszonylag békés szigetét sem kímélték, szinte teljesen elnéptelenedett.

Az avarok megjelenésével, a 7. század elejétől komoly változások történtek térségünkben is: az addigi birodalom-belsőből határvidék, gyeplé, védelmét egy kevert, avar-szláv népesség látta el. Ezek alkották azután az avar birodalom felbomlása után, a 9. század közepe táján Mosaburg/Zalavárnál létesült keleti frank grófság szolgálónépességének alaplakosságát is, melyet jól példáz egy, a Szévíz mellett feltárt temetőjük.

A magyar honfoglalás után mikrorégióink területe ismét gyeplévé vált, hatalmas erdőségei, mocsaras völgyei a királyi birtok részeivé váltak. Az ezredforduló után a gyeplé nyugatra tolódásával lassan újra benépesülő táj sem kerülhette el sorsát: a nyugatra menekült, majd onnan hathatós segítséggel 1163-ban visszatérő III. István kíséretében Magyarországra érkező, a Hahót-Buzád nemzetséget alapító thüringiai Hahold (Hahót) lovagnak szolgálataiért a király - főként Zala megyében - hatalmas birtokokat adományozott. A gyorsan magas méltóságokig emelkedő család központja a hahóti Buzád- (Sárkány-) szigeten, közös nemzetségi kolostora pedig Hahóton épült fel, de hamarosan megépültek a család elkülönülő ágainak központjai is, földvárak, majd nemzetségi kolostorok és az azokat szolgálók falvainak egyre sűrűsödő szemű hálójával borítva be a hahóti medencét.

A falvak és mezővárosok, kolostorok és uradalmi

központok virágzó életét a török hódoltság törte ketté. A vidék újra határsávvá, csak most a nyugati helyett a déli irányba forduló védelmi vonallá szerveződött. A másfél évszázados török uralom és az állandósult végvári küzdelmek felőrölték a vidék középkori magyar lakosságát. A törökök visszavonulása után a maradék népesség mellett délszláv (horvát, szlovén) és német (oszt-rák) telepések szöttek újja mikrorégióink máig meglévő települési hálózatát.

Kései újkőkör

Zalaszentbalázs - Pusztatető

A lelőhelyen a késői újkőkör kezdeti szakaszából, a korai lengyeli kultúrából származó emlékeket találtunk egy olyan kerek hulladékgyűjtőben, amelyben a szerves hulladékot meggyújtották. Az edénművesség korábban ismeretlen, szinte porcelánvékony falú remekművei kerültek elő, melyeket kívül-belül gyakran vörös és sárga festéssel díszítettek. (*Térkép 43. sz.*)

Zalaszentbalázs - Szőlőhegyi mező

A lelőhelyen többévi munkával a Lengyeli-kultúra hatalmas, késői települését tártuk fel. Ez a legfiatalabb lengyeli fázis, amelyben rézészerek, különösen eszközök még alig fordultak elő. A Szőlőhegyi mezei, mintegy 1,5 km hosszú település még újkőkori életmódról tanúskodik. Erre utalnak a téglalap alakú, cölöpszerkezetű, valószínűleg nyeregvetős házak, melyek gallyakból font oldalát kívül-belül agyaggal tapasztották ki. A házak majd mindegyike leégett - ez egyébként gyakorta bekövetkezett, mivel a ház belsejében a szabad tüzhelyet szinte csak jól éghető anyagok vették körül. A gyors égésnek köszönhetően nemcsak a tapasztott fal-darabokat találtuk meg, bennük az ágfonatokat negatív

nyomataival, hanem a padlón szinte az egész háztartás összetört maradványait: vastag falú tárolóedényeket, különböző kónikus és behúzott peremű tálakat, enyhén harangos és zömök, átfűrt csőtálpú edényeket, nyéllyukas merőkanalakat, vékonyfalú, néhol vörös festéssel díszített finom csészéket, és mindezek miniatűr kivitelű példányaikat. A számos Balaton-felvidékről, sőt Lengyelországból származó pattintott kőeszköz, az alpesi nyersanyagú hatalmas őrlőkövek és a csiszolt kővésők, kőbalták, átfűrt agyag orsókarikák a sokoldalú mezőgazdasági és kézműves tevékenység emlékei. Az elszennesedett gabonaszemek és a főzőedények belső falán megmaradt, "odakozmált" ételmaradványok alapján a termesztett növényekről, sőt a táplálkozási szokásokról is valamelyes képet alkothatunk. A fennmaradt állatcsontok szinte kivétel nélkül háziállatok: juh, kecske és szarvasmarha csontjai. Egy 30 cm magas agyagtölcsért talán sajterleléshez vagy túró facsarásához használták, ez a késői újkőkorban az ún. "másodlagos felhasználás", vagyis az állatok húsa mellett a tejük hasznosításának jeleként értelmezhető.

A rézkor kezdetén az állattartás szerepe a földműveléshez képest hirtelen megnövekedett, ez a nagyméretű neolithikus falvak felbomlásához, a legeltető életmódnak megfelelőbb több kisebb település kialakulásához vezetett. Szőlőhegyi mezőn ennek jelei még alig mutatkoznak. A telepen belül azonban már jól lehet különböztetni kisebb, három-négy házból álló házcsoportokat. Mivel a házakat leégésük után minden esetben elhagyták, gyanítható, hogy az új épületet néhány száz méterrel messzebb építették meg, s így a hosszú települést nem egészen egyidőben lakták. A neolithikus nagy településnek ez a lassú átalakulása talán a neolithikumtól a korai rézkorba való átmenet egyik rejtett jele lehet.

A szőlőhegyi mezei késő lengyeli település külön érdekessége, hogy a korszak más lelőhelyeihez, de az

egész korai rézkorhoz viszonyítva is feltűnően sok kultikusnak értelmezhető lelet került itt elő. A helytelenül mécsesnek is nevezett felakasztható, szögletes oltárkákat (1. kép) eddig kizárólag a korai Lengyeli-kultúrára tartották jellemzőnek, azonban csak Szőlőhegyi mezőn öt ilyen oltárka, ill. oltártöredék került elő, nem beszélve a már korábban a Kis-Balaton területén talált hasonló leletekről. Ezen kívül három idoltöredék (ezek közül egy puttonyos nőalak), egy kis agyag üllőke töredéke és egy egyedi, négy nyúlvánnyal ellátott kultikus edény töredéke származik a telepről. A nyúlványok talán állatfejekben végződhetek, e feltételezésre ad alapot egy kétféjű kost ábrázoló fedőfogantyú, amelyet az egyik hulladékgyűjtőben találtunk. (Térkép 58. sz.)

1. kép: Csőtálpón álló oltárka

Java rézkor

Zalaszentbalázs - Pusztatető

A korai Lengyeli-kultúra gödrétől mintegy 150 m-re a már java rézkori Balaton-Lasinja-kultúra telepobjektumait tártuk fel. A több, méhkas alakú hulladék-gödör mellett nem találtunk háznyomot, s ez megfelel a kultúra nagyszámú ideiglenes telepéről alkotott mai képünknek. Korábban a Balaton-Lasinja-kultúrát egy délről bevándorolt népcsoport hagyatékának tartották, többek között a kerámiájában fellelhető közép-balkáni jellegzetességek miatt. Ma ezt a kérdést árnyaltabbá teszi, hogy e déli jegyek (pl. a kiöntőcsöves tálak, fekete, polírozott, grafitos áru, bikónikus csuprok, tojás alakú fazekak) már a Lengyeli-kultúra legfiatalabb szakaszában is megjelennek, másrészt igen sok jellegzetes lengyeli forma öröklődik tovább a java rézkorba. Ha beszélhetünk is tehát egy kisebb déli népcsoport megjelenéséről (de valószínűbb, hogy pusztán kulturális határról lehet szó), az még a Lengyeli-kultúra végső szakaszában megjelent. A Balaton-Lasinja-kultúra egyéb, újnak számító jellegzetességeit pedig a már egyértelműen rézkorra jellemző életmód számlájára írhatjuk. *(Térkép 43. sz.)*

Késő rézkor

Hahót - Szartóri I-II.

Hahót határában, egy lankás észak-déli domb oldalában ugyancsak a Balaton-Lasinja-kultúra telep-gödreit tártuk fel. Néhány száz méterre a Balaton-Lasinja-teleptől pedig a késő rézkor teljes időszakát kitöltő, földrajzilag is hatalmas kiterjedésű Badeni-kultúra települését találtuk meg. A telep több nagyméretű hulladék-gödörből állt, ezek mindegyike igen gazdag kerámia-

leletanyagot tartalmazott. Emellett egy épület alapjait is feltártuk, ami azért is jelentős lelet, mert a Badeni-kultúrában eddig igen kevés házat találtak, vagyis a telep-gödörkhöz (és a temetkezésekhez) viszonyítva ritkaságnak számít. A hahóti épület nem feltétlenül lakóház volt, csűr vagy más gazdasági épület is lehetett. Padlószintjét égett áglyenyomatos paticsokkal borított cserépalom fedte, alatta hatalmas, amorf cölöpgödrök jeleztek az épület szerkezetét. *(Térkép 74-75. sz.)*

Korai bronzkor

Börzönce - Temetői dűlő

A festői környezetben található lelőhely a Kürtőspatak keleti partján emelkedő domb déli lejtőjén helyezkedik el. A dombot egy mélyút vágja ketté, amely a lelőhely több települési objektumát is megsértette.

A kora bronzkori gödrök többségét - miután eredeti funkcióját elvesztette, pl. már nem tárolásra használták, kimerült, mint agyagnyerő hely, stb. - szeméttel töltötték be. A gödrök kisebb része kevés leletet megőrző munkagödör volt. Ezek alja és oldala viszonylag sekély, gyakran méhkas alakú, általában 1,5 méter átmérőjű. A kora bronzkori gödrök a frissen nyesett földben sötét színű, zsiros-fekete folt formájában jelentkeztek, betöltésük többrétegű, leginkább egy "dobostortára" emlékeztetett.

A gödrökből előkerült leletanyag rendkívül gazdag. Több mint hatvan edényt sikerült épségben megtalálni vagy rekonstruálni. Az edényeken kívül ritkaságszám-ba menő tárgyakban is bővelkedett a lelőhely: állatszobrocskák, agyagból készített kocsi, női idol, fémöntésnél használt öntőminta, agyagmécses került elő.

A kerámiaanyagot gazdag formavilág jellemzi: egy- és kétfülű fazék, nagyméretű tárolóedény, bögre, korsó, kancsó, különböző formájú tál, hosszúkás hengeres pa-

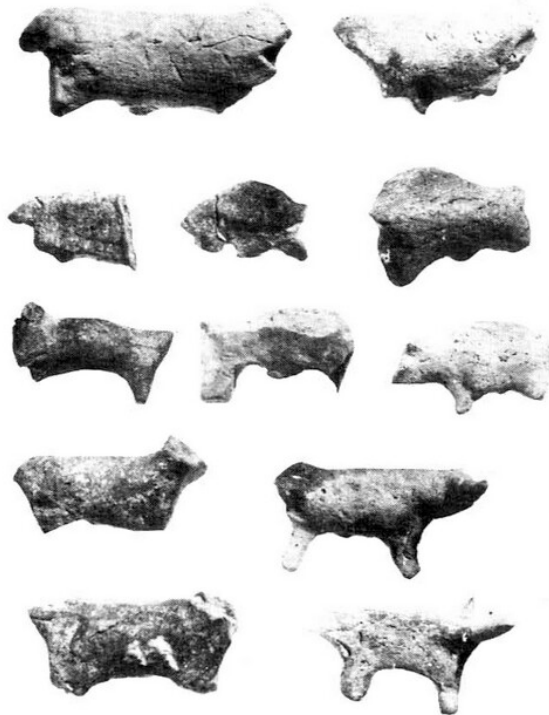
lack, nagyméretű kétfülű amfora. Az edények jellemző készítmény technológiája, hogy az agyagot homokkal és kisebb-nagyobb darabokra összetört kavicsokkal soványították. A lelőhelyen nagy számban találtunk különböző folyami kavicsokat és összetörésükre használt nagyobb köveket. A durva és ún. finom kerámia között nincs éles különbség anyag és kidolgozás szempontjából. A tálaknál, fazekaknál és nagyméretű tálalóedényeknél egyaránt megfigyelhető, hogy felső részük valójeg simított, alsó részük durvított felületkiképzésű.

Előkerült egy csaknem ép kis mécses, amelynek kiszélesedő peremén egymás mellett két-két átfúrt lyuk van, a felfüggesztés céljára.

Különleges leletek a miniatűr állatszobrocskák (2. kép), melyek vaddisznót, bikát, juhot ábrázolnak. Kidolgozásuk elég egyszerű, a részletes ábrázolás nem volt fontos. Jellemző, hogy az állatok lábát nem külön-külön illesztették hozzá a testükhöz, hanem egy-egy "tömbből" lapították a mellső és hátsó lábakat. Kis agyagdarabkákból formálták meg a fő jellemzőket (pl. a vaddisznó jellegzetes sörtéjét, a bika szarvát, stb.), a hím állatok nemét hangsúlyosan ábrázolták.

Ritka darab az az agyag öntőminta, amely valamilyen tífajta öntésére szolgálhatott. Azért is fontos lelet ez, mert az öntéshez használatos formákat sokkal időtállóbb anyagból, pl. kőből készítették, agyag öntőmintát nagyon keveset ismerünk.

A kocsimodell elnagyolt kidolgozású darab: az ún. kocsiszekrény alsó része maradt meg a tengelyek helyével. Hossza 5,4 cm, szélessége 3,9, illetve 3,2 cm, a töredék magassága 1,6 cm. Két rövidebb oldala alatt a tengelyek helyét hosszanti átfúrás jelzi. A kocsiszekrény alja aszimmetrikus, bár a tengelyek helye azonos magasságban van. Hiányzik a kocsihúzó rúd jelzése. A megmaradt töredék egyik hosszanti és egyik rövidebb oldalán egy nem folyamatosan bekarcolt vonal van. A kis kocsimodell különösebb összefüggés nélkül került

2. kép: Miniatűr állatszobrocskák

elő a gödör aljáról. Ugyanebben az objektumban találtunk három kocsikerék-töredéket. Közülük az egyik arányai alapján akár a kocsimodell eredeti kereke is lehetett, így a rekonstrukciónál fel is használtuk. Kocsi"szobrunk" egyszerű kivitelű, díszítetlen megformálása faszekér előképét tetelezi fel, amely a tengellyel együtt forgó tömör fakerekeivel a nehéz szekerek kategóriájába sorolható. A kerekeknek a tengelyhez való

rögzítésére azok középrészének kúpszerű kiképzése utal. A kocsimaradványon nem található semmilyen jelzés, amely a vontatás módjára engedne következtetni. Feltehetően szarvasmarha húzta az eredeti szekeret, ahogy ez a nehéz szekerek kategóriájában általános volt. Bár mozgása a kerékekkel együtt forgó tengely miatt nehézkes lehetett, fordulásához sok hely kellett, mégis megkönnyítette használóinak mindennapi életét a közlekedésben és a szállításban egyaránt. Kora bronzkori kocsimodellünk azért is jelentős darab, mert a késő rézkori példányok és a középső bronzkorból ismert darabok között pillanatnyilag a börszöncei modell jelenti az eddig hiányzó láncszemet. Megléte bizonyítja, hogy a kocsi a korai bronzkorban sem volt ismeretlen.

A Börszöncén előkerült női idol magassága 7 cm, feje háromszögre emlékeztető, kissé hátracsapott. A fej hátoldalán a kontyot vagy kendőt jelezhetette készítője. Arca elnagyolt, orrának mérete szembetűnő. A szemeket alig jelzi egy-egy karcolás, mintha álarcot vagy fátylat viselt volna. Hosszú, földig érő ruhát hordott. Női mivoltát egyértelműen jelzi a mellék ábrázolása, széttárt karjait két, leginkább bütyökre emlékeztető agyagdarabka jelképezi. A szobrocska anyaga tökéletesen megegyezik az edények kavicssal, kvarcittal soványított anyagával. Jellegzetes hátracsapott feje, kidolgozása déli (Balkán, Anatólia) kapcsolatokra utal.

A bemutatott gazdag leletanyag az egész korszak kutatásában nagyon jelentős. Szerteágazó kapcsolatai mutatják, hogy a 2. évezred elején is mozgalmasság volt ezen a vidéken. (Térkép 44. sz.)

Késő bronzkor

Gelsesziget - Homoksziget "A"

Az i.e. 13. században északnyugatról a halomsíros kultúra népének támadása elérte a Dunántúlt és fokoza-

tosan elfoglalta a Kárpát-medence nagy részét. A kultúra vezető rétegének jellegzetes temetkezési szokásáról elnevezett műveltség egyik legjelentősebb lelőhelyét Gelseszigeten találtuk meg. A Principális egykori árterében lévő hosszú homokszigeten 1989-90-ben végzett feltáráskor egy nagyméretű (20 x 10 cm) ház alapjait találtuk meg. A lekerekített sarkú, nagyjából téglalap alakú épület bejárata a délnyugati sarokban helyezkedett el. A kissé földbe mélyített ház padlószintje az akkori felszíntől mintegy 50-60 cm-re volt. Az épület szélein szépen sorakozó cölöplyukak közül kettőben megmaradt a kihegyezett aljú cölöp vége a vízenyős talaj miatt. A ház egyoszthatú volt és betöltéséből több mázsa leletanyag került felszínre.

A rengeteg edénytöredékből több mint félszáz edényt sikerült összeállítani (3. kép), de találtunk miniatűr edénykéket is.

3. kép: Kersó

Sok csontból készült szerszám, több csontkorcsolya, orsógombok, öntőminta, öt díszített nyakú bronztű, valamint két bronztőr is napvilágra került az épület betöltéséből. A nagyszámú állatcsont a pásztorkodás, a vadászat túlsúlyát mutatja gazdasági életükben.

A település mintegy 100-150 m² kiterjedésű lehetett.

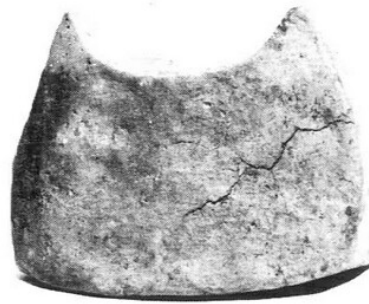
Ugyanezen a homokszigeten a késő bronzkor fiatalabb periódusának települését, s egy az i.e. 10-9. századra keltezhető urnasírt is találtunk. (Térkép 15. sz.)

Késő bronzkor-Késő vaskor

Hahót - Vadaskert

A pötrétei halastavak nyugati részét szegélyező dombon több korszak leleteit találtuk meg évekkel ez előtt a terület bejárásakor. Akkor hat késő bronzkori (BD-HA₁) urnasír leleteit gyűjtöttük össze a szántásban. Az 1992-ben végzett kisebb ásatásunk alkalmával újabb késő bronzkori urnasírt ugyan nem találtunk, azonban több, a síroknál fiatalabb késő bronzkori (HA₂) gabonatartó vermet sikerült feltárnunk. Kiemelkedő lelet ezekből egy hold-alakú "tűzikutya" (4. kép), mely a vallási szertartásoknál játszhatott szerepet. Ugyancsak figyelemre méltóak azok az agyagtapasztás darabok, melyek a ház leégésekor megőrizték az építmény deszkából készült oldalfalának lenyomatát. Három kelta kori (i.e. 3. század) földbe mélyített lakóház is feltárássra került. Az átlagosan 4 x 3 m alapterületű, téglalap alakú házak rövidebb oldalain egy-egy cölöp tartotta a tetőszerkezetet. Ezek az építmények valószínűleg kis családok lakóházai lehettek.

Ugyanezen a lelőhelyen a szántásban egy késő népvándorlás kori vas ekepapucsot is találtunk. (Térkép 57. sz.)

4. kép: Hold-alakú "tűzikutya"

Magyarszerdahely - Homoki dűlő

1971-75 között a hahóti-medence NY-i szélén 28 kelta és 34 római kori sírt tártunk fel. A kelta temetőt az i.e. 3. század elejétől a 2. század közepéig, míg az ugyanazon a helyen létesített római kori "lapos" temetőt az i.sz. 1. század közepétől a 3. század közepéig használták.

A kelta sírok szinte kivétel nélkül szórthamvas rítusúak voltak és a temetkezési mód különböző variánsai alapján meg tudtuk különböztetni egy-egy kis család sírcsoportját. A néhány fegyveres sír a temető korai periódusába tartozik, míg a temetkezések zömét az azoknál fiatalabb és szegényesebb sírok alkotják.

A római kori temetkezéseknél tiszteletben tartották a 200 évvel korábbi kelta sírokat. A sírok 50 %-ánál urnába rakták a hamvakat, a másik fele szórthamvas rítusú volt. A többi importáru és a korábban innét előkerült aquileiai kereskedőcsalád sírköve bizonyítja, hogy környékünk már nagyon korán bekerült a római birodalom vérkeringésébe. (Térkép 28. sz.)

Római kor

Gelsesziget - Gózon erdő

Pannóniában, különösen annak *Noricum* tartományal határos vidékén, - így Zalában is - az i.sz. 1-3. században elterjedt a sírhelyek kisebb-nagyobb halommal történő jelölése. Zalában jelenleg 66 halomsíros temetőt ismerünk a római korból, melyek közül az egyedülálló halmok jelentik a többséget, de a temetők jó részében a sírszám 5-15 között mozog. Egy-egy ilyen halom (*tumulus*) alatt általában egy temetkezést találunk. A halomsírokon kívül természetesen előfordulnak még ún. sík sírmezők is.

Gelsesziget-Gózon erdőben az 1940-es években bolygattak meg római halomsírokat egy dűlőút rendezésekor. Az 1992-ben végzett ásatásunk alkalmával 8 halomsírt sikerült feltárnunk a vízmosásokkal szabdaltságot erdőben. E temetkezéseken kívül még 4-5 sírhelyet feltételezhetünk itt, melyeket a korábbi bolygatás részben vagy teljesen megsemmisített. A halomsírok különböző nagyságúak voltak. A legkisebbet a 20-30 cm magasságával és a 4-5 m átmérőjével alig vettük észre az erdőben, míg a legnagyobb halom magassága 1,9 m, átmérője pedig 17,5 x 14,5 m volt.

A halmok alatt lévő sírok mind hamvasztásos temetkezést tartalmaztak, de ezen belül a legkülönbözőbb típusok fordultak elő. Négy sírnál kisebb gödröt ástak az egykori felszínbe, három esetben a felszínen képeztek ki a sírhelyet. Az 5. sírnál nagyméretű homokkő lapokból ládát állítottak össze, mely a mellékleteket tartalmazta. Ezt a sírt sajnos korabeli rablás érte, így az égett csonkszilánkokat tartalmazó üvegurna is apróbb darabokra törött. A máglyán elégetett halott maradványait vagy egyszerűen beszórták a sírgödörbe vagy kis kupacban találtunk rájuk, ami arra utal, hogy valamilyen szerves anyagba (textil, bőr, faedény) gyűjtötték

össze azokat. Két esetben fordult elő urnasír. Két sírnál a később kialakítandó halom helyén készítették el a máglyát. A kőtáblás síron kívül még kiemelkedő a 8. sír, amelyből 11 edény került napvilágra.

A sírmellékletek nagy része egyszerű, provinciális áru, de találtunk import darabokat is (pl. észak-itáliai vékonyfalú csésze, reliefdíszes galliai terra sigillata).

A temetőt a 2. század első felében használhatták. (*Térkép 16. sz.*)

Alsórajk - Kastélydomb

Az Alsórajktól Ny-ra, a faluból Hahót felé vezető földút és a vasút kereszteződésénél a terepbejárások egy zömmel római és középkori település nyomait jelezték. A rendszeres régészeti kutatások eredményeképpen világossá vált, hogy a római kori településnyomok legkevesebb kétszáz éves római jelenlét tanúi, a 2. század végétől a 4. század végéig.

A legkorábbi római kori réteg boronavázás épületrészeket tartalmaz, melyek a feltárt terület egészén megtalálhatóak. Ez arra utal, hogy jelentékeny méretű épületszomszóló volt itt az első periódusban. Sajnos a boronavázás épületekből egyelőre egyet sem sikerült teljes egészében feltárni, a legnagyobb felületen azonban igen nagyméretű, elegáns beosztású házat sejtethetünk. Oszlopos átriumának déli sarka és a körülötte lévő folyosók és helyiségek arról tanúskodnak, hogy csak az építőanyag volt igénytelenebb, az épület maga villaszerű lehetett, és körülötte további gazdasági épületek, kiszolgáló létesítmények voltak. A pénzek és az importból származó leletek között nincs olyan, amely az i.sz. 2. század második felénél korábbra volna keltezhető. A helyi gyártású kerámia töredékei között korábban élt formákra utaló darabok is vannak. Maga az építmény itáliai hagyományokat követ.

A boronavázás épületek fölé kőből épült villa falai

és padló rétegződtek. E villa kőépítményei közül eddig kettőt sikerült feltárnunk, de valószínű, hogy több is volt mellettük. A két főépület egyike valószínűleg fürdő lehetett. É-D irányú, D-i oldalán tengelyesen elhelyezkedő apszissal, fűtőcsatornával ellátott objektum, terasz padlóval, festett színes falakkal díszítve. A piroszöld-sárga-fekete festésű falak az épület első fázisához tartozhattak az apszissal együtt, mert annak kitermelt falából kerültek elő.

A másik kőépület a villagazdaság fő építménye lehetett. Alatta találtuk a boronavázás főépületét is. Irányítása azétól valamelyest eltér: fő tengelye ÉNY-DK irányú. Ennek az épületnek is két fázisa van, de egyes jelenségei egyikhez sem köthetők biztonsággal. (A kutatások tovább haladtával talán egy harmadik fázist is elkülöníthetünk belőlük.) A két nyilvánvalóan szétválasztható fázis abban különbözik egymástól, hogy az eredetileg szabályos, tengelyesen szimmetrikus, négyzetes befoglaló formájú 40 x 40 m-es épületet nyugati, a vízhez legközelebb lévő sarkának levágásával és egyes helyiségek kis mértékű átrendezésével kissé keletebbre vonják vissza a vízparttól.

A főbejárat a D-i oldalon van, összhangban azzal, hogy ebből az irányból közelíthető meg a villa a félsziget bejárata, a "szárazföld" felől. A homlokzatot a bejáratától jobbra és balra nyolcszögletű téglákból készült oszlopok díszítették. A tágas kapubejáratba kocsival is be lehetett állni. A kapualjtól keletre kisebb helyiségek találhatóak: közülük az egyiknek fekete-fehér, geometrikus mintájú mozaik padlója volt, jeléül annak, hogy a ház gazdáinak számára berendezett, de inkább munkára, mint reprezentációra alkalmas részén vagyunk az épületnek. A kapualjtól nyugatra *hypocaustum*os helyiségek találhatóak, az épület falához kívülről csatlakozó *praefurnium*okkal: ez tehát a fürdő rész.

Ezeket az egységeket K-Ny-i irányú hosszú folyosó választja el az épület északi tömbjétől, amelyre egy tá-

gas *peristylum*, (többnyire oszlopos, belső díszudvar) és a két szárnyán elhelyezkedő reprezentatív helyiségek jellemzőek. Ezek közül kettő is mozaikpadló burkolatú volt. A NY-i szárny mozaikos helyiségében a nagy mennyiségű fehér és fekete mozaikszórványból következtethetünk a padló minőségére. A K-i szárny első, apszisos helyiségében azonban értékelhető méretű felületek maradtak meg egy gazdagon díszített, színes mozaikpadlóból.

A folyosóról nyíló, északi végén apszisos helyiség bejáratánál a szövés mintáját utánzó, fekete-fehér ún. küszöb minta van. Ennek alkalmazásával alakították ki a hosszúkás helyiség padlóján egy négyzetes felületet. Ezt a felületet svasztika-meander motívum keretezi, amelyen belül hatszögletű és trapéz alakú mezők vannak kialakítva a közöttük futó fonatos keretminta felhasználásával. A mezőkben absztrakt ornamentális motívumok váltakoznak növényi, állati, sőt figurális motívumokkal. A mezők által alkotott széles keret négyzetes emblémát zár be, amelyben valószínűleg ismét figurális ábrázolás volt. Ezt azonban csak értékelhetetlenül kis töredékében ismerjük. Ennyi információnk sincs az apszist kitöltő rész mintájáról, amely valószínűleg az adott felület formájához illeszkedő, az eddigiektől eltérő motívumokból állt. A meglévő motívumok közül a legjelentősebbnek a DK-i sarkon lévő Okeanosz-fejet tarthatjuk. Feltételezhető, hogy a másik három sarkot is egy-egy istenség fejének ábrázolása díszítette. A mozaik színei: fekete, fehér, szürke, sárga, narancs, rózsaszín, piros, zöld, barna.

A *peristylum* északi oldalát egy délről nyitott és csak a másik oldalról zárt helyiség határolja. Ez talán kultikus rendeltetésű lehetett.

A *peristylum* közepén minden valószínűség szerint medence volt. Helyén meszes kötőanyagba rakott kőalapozás töredéke került elő.

Említésre méltó leletegyüttes még az épülettől D-re

eső kemencemaradvány, amely mellett több kg bronzszeget, ill. ládaalkatrészt, valamint öt darab rendkívül kopott, egymással és egy diónyi ólomdarabbal összetapadt bronzpénzt találtunk. A veretek Commodustól Alexander Severusig keltezhetőek (2. század vége, 3. század első évtizedei).

A harmadik periódushoz néhány olyan kőfal és festett vakolatfelület, ill. terazzo-padló tartozik, melyeknek irányítása eltér az előzőektől és azok fölé épült. E legfelső római rétegnek kevés nyoma van a lelőhelyen. Az eddig talált falak két helyiséghez tartozhatnak és ezek az első periódus peristylumába épültek bele, azaz olyan területre, amely korábban beépítetlen volt. A villa az előző periódus romjai (törmelékei) között, egy viszonylag tiszta felületen épült újjá, a korábnál jóval szerényebb formában, de még mindig igényesen. A helyiségek padlója fölötti törmelékben a 4. század közepe harmadára keltezhető érmek voltak.

A villa főépületének beosztása itáliai mintákat követ, Pannóniában a legközelebbi analógiája: Baláca. Mérete, díszítésének színvonala a gazdagabbak közé sorolja. Formája, mérete kisebb villákéra emlékeztet (Budakalász, Békásmegyér), de itt nyilván a tulajdonosok luxusát szolgálta.

Abba a beosztásba, amely a pannóniai villákat egy Fertő-környéki, egy Balaton-felvidéki, ill. egy Aquincum körül elhelyezkedő csoportra osztja, nehezen sorolhatjuk be az alsórajki villát. A főépület alapján becsült birtokméret a nagyobbak közé sorolja. Típusa, beosztása leginkább itáliai analógiákhoz köti. *(Térkép 6. sz.)*

Korai népvándorlaskor

Kilimán - Felsőmajor

A község északi végénél, a Határaróktól délre, a Szévíz árterét kísérő partvonulat szélén helyezkedik el

a kis családi temető. Mindössze 22 sírból áll a teljesen feltárt temető, melynek néhány sírját már a megtalálás előtt földmunkák megsemmisíthették. A sírok fele kirabolt, olyan alaposan, hogy néha csak pár csont maradt vissza a teljesen kiásott sírból. A sírok Ny-K tájolásúak, csak egyetlen, a temető északi részén fekvő, méretében is eltérő sírkamra volt É-D tájolású. Ez utóbbi sírt is teljesen felforgatták a rablók, de három edény töredékei megmaradtak. Két másik sírban, egy idősebb nő és egy gyermek sírjában aranytüket találtunk, melyek ruha-kapcsoló funkciót tölthettek be, az idős hölgy nyakát pedig csiszolt sarkú féldrágakő-gyöngyökből és apró kék, zöld üvegyöngyökből fűzött nyaklánc díszítette. Egy szegény férfi sírja került még el a rablást: ebben a tarsolyt (vaskéssel, tűzkövel, vaskarikával) és két csatolt tárt fel a kutató ásó. A kis temetőt a leletek elemzése alapján a 4. század utolsó harmadára és az 5. század elejére keltezhetjük, a temetkezési és viseleti szokások alapján pedig az Alatheus és Saphrax vezérek alatt római szolgálatba lépett keleti gót-alán népességhez köthetjük. *(Térkép 9. sz.)*

Avarkor

Börzönce - Temetői dűlő Gelsesziget - Homoksziget "B"

A két lelőhelyen más korszakok települési objektumai mellett néhány kora középkori, az avar kaganátus idejéből származó gödör, ill. szórvány leletanyag is előkerült. Börzönecén a 7. század második felére keltezhető edények töredékei voltak egy gödörben, Gelseszigeten pedig egy gömbölyű aljú gödörben a 9. század elejére keltezhető kerámia, tőle távolabb, szórványként pedig egy ugyanezen időből származó ún. horgas sarkantyú (Hakesporn) került napvilágra. *(Térkép 44, 15. sz.)*

Karoling-kor

Alsórajk - Határi tábla

A kilimán-felsőmajori temetőtől pár száz méterre, a Határároktól északra került elő a mindössze 35 síros családi temető. A halottakat kétféle temetkezési szokás szerint hantolták el: részben koporsóba helyezve, vagy gyékényszőnyegbe tekerve temették el (korhasztották), részben elhamvasztották őket. Utóbbi szokás ebben az időszakban már rendkívül ritka, bár éppen mikrorégióink területén nem előzmény nélküli: a 7. század óta itt megtelepült, kevert avar-szláv népesség birituális temetkezési ritusának egyenes folytatása, egyúttal a lakosság változatlanul kevert összetételének bizonyítéka. Csontvázas sírokban gyakori a túlvilági útra adott ital agyagedényben elhelyezve. A halottakat felöltöztetve, ékszerekkel, viseleti és használati eszközeikkel temették el: aranyozott ezüst és bronz fülkarikák, színes üveggyöngyökből fűzött nyakláncok, az ing nyakát öszszefogó üveggomb és a kéz ujjait díszítő bronz lemezyűrű, ill. a férfiaknál vaskés, a tarsolyba helyezett tűzacél, tűzkő, fenőkő, borotva, fésű, egy sírban pedig egy sarkantyúpár tartozik e tárgyak körébe. A hamvasztva eltemetettek mellett néhány cseréptöredéken kívül mást nem találtunk. Kétszer is csontvázas sírok gödrét metszették, azoknál tehát legalább részben fiatalabbnak kell lenniük. A temető északi végénél két nagy méretű, nyújtott téglalap alakú gödörben voltak a hamvak: ezek talán az ún. halottak háza lehettek, melyeket a föld felszínére közvetlenül támaszkodó, egyszerű nyeregtető fedett. A temetőt a 9. század második felében használták. *(Térkép 7. sz.)*

Árpád-kor

Hahót - Cseresznyés

Hahót belterületén, a háztáji kertek végében, a Szévíz-patak partján hosszan elnyúlóan régebb időkől fogva kerültek elő csontvázas sírok. Mivel a temetőt a kisebb-nagyobb háztáji homokbányák szinte teljesen elpusztították, csak a temető korának meghatározását célzó, szondázó ásatást volt érdemes végezni. Az előkerült leletek, S-végű fülkarikák, gyűrű, I. László ezüst dénárja alapján a temetőt egy nagyobb lélekszámú faluközösség használhatta a kora Árpád-korban. *(Térkép 45. sz.)*

Középkor

A Hahót-Buzád nemzetség központjainak régészeti emlékei:

A 12. század második felétől a megye középső részét a Hahót-Buzád nemzetség vette birtokába.

A nemzetség ősei a német származású Hahót (Hahold) és Buzád (Bussold) nevű testvérek voltak. Annak a seregnek voltak jelentős vezetői ők, akiket III. István király hívott az országba, hogy a Bizánc által támogatott ellenkirály, IV. István ellenében trónra segítsék. 1163-ban III. István serege legyőzte és elűzte IV. Istvánt. Az ebben a küzdelemben nyújtott segítségért III. István a német lovagoknak jelentős birtokokat adott, elsősorban Zala és Sopron vármegyékben.

A legnagyobb és legkorábbi birtokközpont a kutató térségben alakult ki, ahol bizonyára az addig az újudvari (Nova Curia) királyi udvarházhoz tartozó falvak nagyobbik részét kapták. A medence területén és annak peremén elhelyezkedő 23 faluból 14 lett egészében vagy részben a nemzetség birtoka. A birtokközpont nyilvánvalóan az idősebb testvérről, Hahótról nevet kapott faluban volt, ahol a nemzetség valamikor 1234 előtt monostort alapított. A 12. század végétől a 13. század második feléig terjedő időben a családokra sza-

kadó nemzetség tagjai kisméretű földvárakat építettek birtokaikon, melyek közül térségünkben Buzádsziget, Pölöske, Fakos és Kacorlak található. A Buzád bántól származó ág 1239-ben saját monostort alapított a Hahóttal szembeni Alsórajkon, amelybe premontrei szerzeteseket telepítettek. A 13. században a család tagjai a magyar arisztokrácia élvonalába kerültek, nádor, tárnokmester, horvát bán és érsek tisztségeit töltötték be.

A 13-14. századi belháborúk során a Hahót-Buzád nemzetség központi ágai lehanyatlottak, lecsúsztak a közép-kisbirtokos nemesség közé.

Hahót - R.k. templom

A templom mellett végzett kisebb (egyenlőre még nem befejezett) ásatás bizonyította, hogy a mai barokk épület hajója részben a Hahót-Buzád nemzetség középkori kolostortemplomának alapjaira épült. Az antiochi-ai Szent Margit tiszteletére emelt benedekrendi kolostort egy 14. század elején átírt, 1234-re datált oklevél szerint Arnold ispán alapította, aki ekkor már nem élt. A kolostor a török háborúk viharában teljesen elpusztult.

A feltárás során a középkori kőalapozástól, és a lábazati kváderkövektől élesen elkülöníthető volt a későbbi téglafalazat. Egy előkerült gótikus boltozati borda a román templom későbbi átépítésének tanúja.

A templom délnyugati sarkától elinduló, az egykori kolostorból megmaradt alapfalak feltárt részletei alapozástechnikájukban inkább az Alsórajk-Kastélydomb és az Újudvar-Töröktemetői dűlőből ismert templomokéval vethetők össze, amely lehetőséget ad az épület 13. század előtti datálására is. A kevés, főleg kerámia leletanyag az Árpád-kortól a török időkig terjedő időszakból származik.

A kutatás legnagyobb felfedezése az a 18. században barokkizált, egyértelműen románkori dombormű, mely

5. kép: Arnold ispánt ábrázoló románkori dombormű

a templombelső északi falában van elhelyezve. (5. kép)
A tisztítás után világossá vált, hogy a jobb kezében templommodellt tartó tunikás férfialak, joggal vélhető a nemzetség számára kolostort alapító Arnold ispán ábrázolásának. A dombormű a térség legkorábbi szobrászati emléke. (*Térkép 50. sz.*)

Hahót - Sárkánysziget

A ma Hahót község határának déli részén fekvő sárkánypusztai várhelyet a Szévíz-patak mocsarának szigetén a kutatás már korábban azonosította a 13. században említett *Buzádszigettel*, amely a nemzetség Buzád ágának központja volt. A 13-14. század fordulójának beháborúiban elpusztult, 1365-ben mint várhelyet említik.

A feltárás során belsejében egy kőalapozású épület részletét találtuk, melyet a vár peremén felmagasított sánc övezett. A kör alakú, motte típusú, árokkal és sánccal körülvevett erődítmény korát a kerámialeletek alapján a 12-13. századra lehet keltezni, történetileg a 12. század utolsó harmada előtt nem épülhetett.

Az elpusztult vár helyén a 15. században a helyet megszerző ákosházi Sárkány család épített egy új erősséget úgy, hogy a vár központi magját felmagasította, négyszög alakúvá tette, rajta palánkfalakkal övezett téglaépületet emelt. A vár északi oldalán palánkfalú külső vár épült, melyben szintén téglaépületek voltak. A vár a 16. században végvár lett, 1600-ban Kanizsa török elfoglalása előtt őrsege elpusztította. A kései erősség alapfalait a lakosság már korábban elhordta, az alapozásárkokat a szántás szinte teljesen elpusztította. Egyedül a kerítésánc alapárka volt megfigyelhető. A legszebb leletanyag, áttört gótikus és virágmotívumos zöldmázás reneszánsz kályhacsempék, edények, üveg és fémleletek a vár árkából származnak. (*Térkép 49. sz.*)

Hahót - Telek-szeg

Hahót község határának délkeleti részén, a Szévíz nyugati partján, a vizenyős területből enyhén kiemelkedő dombon feküdt a középkorban Buzádsziget falu. Nevének első tagja a birtokos családra, második tagja pedig a földrajzi környezetre utalt. Az írott forrásokban 1260 és az 1580-as évek vége között szerepelt, gyakran a patak túlsó partján emelt várral (Sárkánysziget) együtt említették. Valószínűleg a török idők csatározásai során pusztult el. Neve feledésbe merült, helyét a 18. században felszántották. A szántásban azonban téglá- és kötöredékeket, égett agyagot, hamut fordított ki az eke, jól látszottak még századunk elején is a leégett házak foltjai. Innen kapta a dülő a Telek-szeg elnevezést, ami utal arra, hogy itt házhelyeket lehet megfigyelni. A "beszélő név", valamint a szántásban a mai napig nagy mennyiségben gyűjthető edénytöredékek, kályhaszem- és kályhacsempedarabok, téglatörmelék nyomán kezdődött meg a lelőhelyen a feltárás.

A domb legmagasabb pontján emelkedett az Árpád-korban a téglából épített, kisméretű templom. Pusztulása után a téglákat az alapokig kitermelték, az alapárok törmelékkel töltődött fel. Ennek tanúbizonyossága szerint a templom hajója 7 m hosszú, 6 m széles, egyenes záródású szentélye 4 x 4,5 méteres volt. Nyugati oldalának középtengelyében kissé a homlokzat elé ugró torony magasodott. A szentély északi oldalához utólag sekrestyét építettek. A falu lakossága a kor szokásának megfelelően a templom köré és részben a templomba temetkezett. Az ásatások során ezek közül 101 sír került feltárára. A szegény falusiak csak kevés maradandót helyeztek halottaikkal a sírokba: néhány ruhakapocs, egy apró bronzszegeccsekkel kivert bőrvő, valamint egy gyöngyökkel és virágmintára domborított bronz korongocskákkal díszített párta kerültek napvilágra. A sírok közti földből ritka lelet, 26 darab, tex-

tilbe csavart kis ezüstpénz bukkant elő, melyeket a 15. század vége és a 16. század első harmada között vertek.

A temetőt és a települést keskeny árok választotta el egymástól. Közvetlenül az árok mellett egy nagyméretű gazdasági épület állott, melynek tetőszerkezetét faoszlopok tartották, vesszőfonatos oldalait sárral tapasztották. Két sarkánál gabonatarló vermeket ástak a földbe. Számos Árpád-kori és későközépkori hulladékgyűjtőt tártunk fel, melyek gazdag leletanyagából kiemelkedik egy ezüstberakással díszített kengyelpár.

A templomtól ÉK-re 70 méterre, egy vertagyag falú, késő középkori lakóház maradványai kerültek napvilágra. Minden jel szerint módos ember lakhatott itt: szarvas (6. kép), ill. lovagalakkal díszített csempékből

6. kép: Szarvasalakkal díszített kályhacsempe

rakott kályha melegítette a szobát, a számos kisebb-nagyobb fazék mellett finom agyagpoharak, ónfedeles ivőedény, üvegpalack, bronz gyertyatartó is tartozott háztartása felszereléséhez. A ház L-alakú toldalékában még saját, fagerendákkal bélelt kútja is volt. A kút kitisztítása közben, az alját borító iszapban sok érdekes leletet találtunk, melyek vízmerítés közben eshettek bele: favödör dongái és fenékeszkái, agyagpalackok, korszok töredékei, fanyelű kések, valamint egy ónpalack. Ez utóbbi páratlan ritkaság, hasonló tárgy ásatáson nemhogy Magyarországon, de még Európában sem került elő. A lapos testű, srófrájáró öndugós, 1,8 liter (1 pint) űrtartalmú palackban italt (bort) vittek magukkal a tehetősebb utazók. A kevés számú késő középkori írott forrás tanúsága szerint ónpalackunk egy hat darabos készlethez tartozott, melyet fából készült, zárható, fedeles ládikában, "pincetok"-ban tartottak. (Térkép 69. sz.)

Alsórajk - Kastélydomb

A Szévíz keleti partján, a római kori villa fellett és részben attól DK-re fekszik az a Szűz Mária tiszteletére alapított premontrei monostor, melyet a Hahót nem Buzád-ága 1270-ben alapított. 1365-ig a Hahót nem Buzád-ága gyakorolta a kegyuraságát. A régészeti kutatás azonban az első írásos említésnél korábbi templom alapfalait tárta fel. A félköríves szentélyzáródású, keleti toronypáros, egyhajós, nyugati végében később karzattal ellátott, közel 2 m széles alapfalakra épült templom alaprajzi sajátosságai alapján - hasonlóan a hahóti monostorhoz - az első írásos említésnél korábban, a 11. században, de legkésőbb a 12. század első felében állhatott már. A padlószintnél mélyebb rétegek elpusztított templomról az alaprajz mellett csak a templom hajójában és falai mellett feltárt sírok leletanyaga szolgáltatott adatokat. A hajóban feltárt sírok egyikében S-vé-

gü bronz fülkarika, a szentély mögött pedig egy korai román övcsat került elő, a sírok többsége azonban a 15. századból és a 16. század első feléből származó ékszereket, fejdíszeket, pénzeket tartalmazott. Lehetséges, hogy a középkor folyamán a korábbi sírokat megsemmisítették, s a csontokat egy, a templom déli tornyának közelében ásott *ossarium*ba gyűjtötték egybe.

A monostor mellett északról egy nagyobb méretű középkori épület pincéjét és szemébe dobott berendezésének maradványait, így egy kályha oroszlános és mérműves díszű csempéit találtuk meg, míg a templomtól délre, a temetőn kívül a monostort a 13-15. században kiszolgáló falu települési objektumai, főként különböző rendeltetésű gödrök kerültek napvilágra. (*Térkép 6. sz.*)

7. kép: Gyűrű

Hahót-Alsófakospusztá - Fakos vitéz vára

A Hahót család másik ága a Hahóttól északra fekvő *Falkosiban* (ma Alsófakospusztá) építette ki központját. A Szévíz szigetén Herbold, aki a Falkosi előnevet használja, a 13. század második felében épített magának egy Buzádszigethez hasonló váracsát. A vár teljesen fából épült. A feltárás egy K-Ny irányú metszetből állt, aminek során boronaépület talpgerendáinak néhány lenyomatát sikerült rögzíteni.

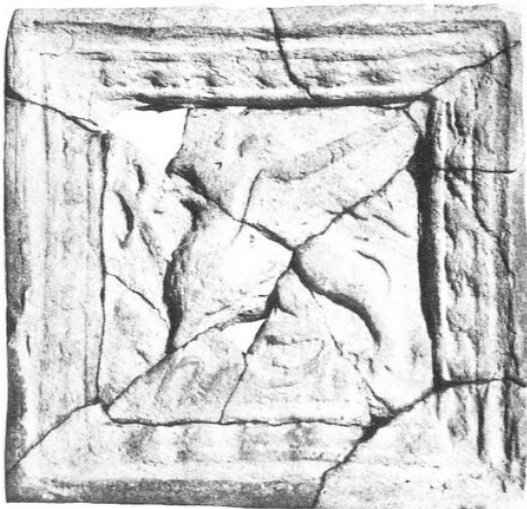
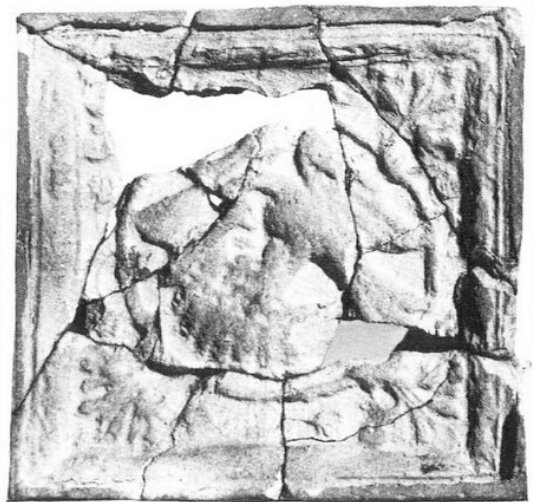
A várat a 14. században átépítették, téglaeépület és kerítőfal készült, amelynek sajnos alapfalait a szántás elpusztította. A vár korai időszakából edények, köztük fenékbélyeges, edénytöredékek, utolsó periodusából kályhacsempe töredékek és egy Zsigmond király által veretett érem került elő. (*Térkép 56. sz.*)

Hahót-Alsófakospusztá - Ferences kolostor

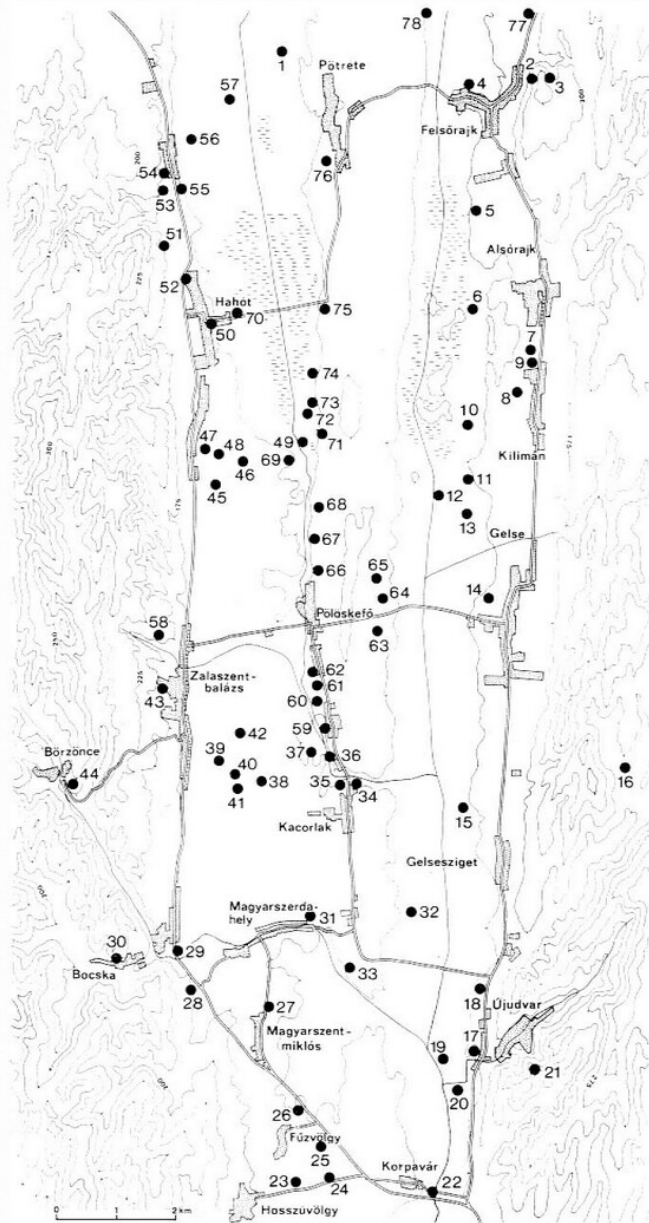
A Hahót-Buzád nemzetségbeli Falkosi család a 14. században *ferencrendi* kolostort alapított a falutól nyugatra fekvő dombon. A kolostor a török támadások következtében a 16. század első felében néptelenedett el.

A teljes egészében feltárt kolostor a kisebbek közé tartozott. Gótikus, sokszögzáródású templomának tornya a szentély déli oldalán helyezkedett el. A szentély északi oldalához csatlakozott a kolostorszárny, melynek északi végét a család temetkezőkápolnája zárta, benne két falazott dongaboltozatos sírbolttal. A kolostort egy nagyobb pusztulás érte, amely után újjáépült, sőt a templomot megnagyobbították. Az első korszak néhány szép faragott köemléke a szentélyben később épített kriptá falazatába került beépítésre. A kolostor eredeti szépségét néhány megmaradt gótikus kőfaragvány, belsőjének díszét pedig 15-16. századi alakos kályhacsempék reprezentálják. Ez utóbbiak egy nagy sütökemence tapasztásából kerültek elő, ahol a kályhák elbontása

után a töredékeket beépítették. A csempék alapján legalább két kályha léte bizonyítható, az egyik egy Zsigmond-kori minta alapján országsszerte elfogadott típus (sárkányos és griffes motívummal), a másik egy népies felfogású állatalakos és ornamentális díszítésű. (Térkép 53. sz.)

8. kép: Kályhacsempék a kolostorból

A Hahót-környéki lelőhelyek jegyzéke

- 1. ▲ Bv
- 2. ⊕ LT
- 3. ▼ Ró
- 4. ▲ Kő
- 5. ▼ ○
- 6. ⊕ LT ▼ Ö, Ka ▲ Ró ▲ Á, Kk
- 7. ⊕ Ka
- 8. ⊕ Ró
- 9. ⊕ U, Ró Nk
- 10. ○ B
- 11. ▼ ○
- 12. ○ R, Kő
- 13. ○ Ö, Ró
- 14. ▲ Ró
- 15. ○ R, Bv, Ró, Nk, Ka
- 16. ▼ Ró
- 17. ○ ▲ Á, Kk
- 18. ○ R, Nk, Á
- 19. ○ R, Á ▼ Ró
- 20. ○ R, LT, Nk
- 21. ▲ Kő
- 22. ▲ Kő
- 23. ○ Ró
- 24. ▼ Ró
- 25. ▲ Ró
- 26. ⊕ Ró
- 27. ○ R, LT, Ró, Nk, Á, Kk ⊕ LT, Ró
- 28. ⊕ LT, Ró
- 29. ○ Ró ▼ Ö, Á
- 30. ○ R ▲ Kő
- 31. ○ R, LT, Ró, Nk, Á, Kk
- 32. ○ Bv
- 33. ○ R, LT, Á, Kk
- 34. ▲ Kő
- 35. ○ R, Á, Kk ▲ Kő
- 36. ▼ ○ LT
- 37. ○ Ró, Nk
- 38. ▼ ○
- 39. ○ R
- 40. ○ Á
- 41. ○ Á
- 42. ○ Bv
- 43. ○ U, R ○ ▲ Á, Kk
- 44. ○ R, B, Bv, LT, Ró, Á ▲ Á, Kk
- 45. ○ Á
- 46. ○ Nk, Á
- 47. ○ R ○ Ró
- 48. ○ R, LT, Nk
- 49. ▲ Á, Kk ▼ ○
- 50. ▲ Á, Kk
- 51. ○ Á, Kk
- 52. ○ R
- 53. ▲ Kő
- 54. ▲ Kő
- 55. ○ Á, Kk
- 56. ○ Á, Kk ▲
- 57. ○ Bv, LT ⊕ Bv
- 58. ○ Ö, U, R
- 59. ○ Á, Kk
- 60. ○ Á, Kk
- 61. ○ Ró, Á, Kk
- 62. ○ Ö, U, R, Bv, LT, Ró, Á, Kk
- 63. ○ Ö, U, R
- 64. ○ Bv, LT
- 65. ○ Ö, U, R
- 66. ○ Ö, U, R
- 67. ○ Ö, U, R, Ró, Á, Kk
- 68. ○ Bv, Ró, Á, Kk ⊕ Ró
- 69. ○ Ö, U, R, Bv, LT, Á, Kk ▲ Á, Kk
- 70. ○ Ö, U, R
- 71. ○ Ró, Á, Kk
- 72. ○ Ö, U, R, Bv, LT, Ró, Nk, Á, Kk
- 73. ○ Ö, U, R, Bv, LT, Á, Kk
- 74. ○ Ö, U, R, Bv, LT, Ró
- 75. ○ Ö, U, R, Bv, LT
- 76. ○ Ró
- 77. ○ Bv, LT, Ró
- 78. ○ Ö, U, R

□ A lelőhelyen ásatás folyt.

Lelőhelyjegyzék és térkép

